

Városról – társadalomról – kultúráról

(egy új paradigma – és néhány gondolat)

Bevezetésül előre kell bocsátanom néhány fontos szempontot, amelyek befolyásolták, illetve korlátozták a dolgozat tartalmát és mélységét. **a)** Mivel idő és dokumentumok hiányában nem áll módomban a szükséges elemzéseket elvégezni és az írás terjedelme is kötött, ezért kénytelen vagyok gyakran tézisszerűen, illetve hipotetikusán fogalmazni. **b)** Bár a felkérés pragmatikus koncepcióra s nem diagnózisra szólt, a megértés miatt némelykor elkerülhetetlen egy-egy elméleti indoklás, illetve várospolitikai esemény, döntés vagy jelenség kifejtése. **c)** A dolgozat vállalt feladata szerint a város egészének, illetve társadalmi és kulturális szférájának működ(tet)ésére, fejlesztésére tesz javaslatokat.

1. A város és fejlesztése

Az egész problematika kulcsa ebben rejlik, itt szükséges leginkább részletesen tisztázni gondolatainkat, mert ennek eredménye utat jelöl részkérdéseink megválaszolásához is.

a) Minden település az ott élő emberektől, s nem tárgyi világtól – épületeitől, utcáitól – lesz település. Az alkotó ember épít magának falut, várost, vagy épp' azt elhagyva teszi kihalttá faluját (ld. Gyűrűfű). Az elnéptelenedett falu már nem település, csak holt téglahalmaz. E felismerés birtokában született meg a '80-as években a település-szociológia és a művelődéskutatás mezsgyéjén dolgozók nyelvében a település népességmegtartó ereje helyett a "*népesség településmegtartó*" ereje. S hogy ez nem nyelvi játék, bizonyítják elhaló-kihaló aprófalvaink.

Értelmes és polgárait szolgáló városfejlesztési koncepció tehát elsősorban az ott élő emberek fejlesztését, másodsorban életminőségük – objektív feltételrendszerük – javítását jelenti. Ez az új paradigma: a *humán-szemontú településfejlesztés*, amely a konkrét ember konkrét - de nem partikuláris - igényeire; érdekeire reagál. (Nem véletlenül írt *Szelényi Iván* már '73-ban a humán dimenzióról a városépítészetben.) E paradigma fejről a talpára állítja a fejlesztési elképzeléseket: az eddig céljá magasztosult technikai-műszaki fejlesztések – helyükre kerülve – az embereket szolgáló eszköz-értékű tervek lesznek. Ennek konzekvens végiggondolása be fogja bizonyítani, hogy ez nem gondolati játék, hanem más nézőpont.

E paradigma másik pillére; hogy jóléti társadalom – s így lakóhelyén jó életérzésű állampolgár – nem csupán sok pénzből, hanem *tőke és kultúra (tudás) szorzatából* lesz, amely kultúra nem egyszerűen iskola és színház (de az is), hanem az ember létezmódja, minden (helyi) társadalom szerves komplexitásának egyik szférája.

Paradigmánk értelmében Szeged – amely ráadásul büszkén deklarálja magát regionális kultúrközpontnak – városfejlesztési koncepciója elsősorban humánkoncepció kell, hogy legyen, s csak másodsorban – eszköz jelleggel – műszaki-városépítési koncepció.

b) Városfejlesztő gondolkodásunk kiegészítő eleme a társadalom- és településszerkezet metszéspontjainak elemzése, tanulságainak felhasználása. Ez két dolgot jelent:

- Egy nagyváros – mint Szeged is – lakóövezetekre tagolódik, amelyek más-más lakásminőséget s így életminőséget jelentenek. Ezek feltárásával; a szükséges lakóövezeti rehabilitációval veszélyes, a város egészére kiható slumosodó és szegregációs folyamatok előzhetők meg:
- Másrészt: Szeged maga is helyi társadalmakból áll, némelyikük – elsősorban a csatolt községek – fejlett identitással, kultúrával, sajátos életmóddal bírnak. Az ott élők nagy hányada ritkán, vagy alig mozdul ki e keretkből – számukra ez az élettér.

E két reláció azt jelenti, hogy *a várost nem lehet homogén egységként kezelni*, hanem differenciált, egyes városrészek önálló egységként értelmezett fejlesztési koncepcióit kell integrálni Szeged városfejlesztési koncepciójában:

c) Végül a koncepciónak képesnek kell lennie a – sokkal "lágyabb" határokkal elválasztott – *ágazatok harmonizált, koordinált megjelenésére*. Ennek hiányát mutatja pl. az általános iskolák közművelődési funkcióval ellátása a városfejlesztési és kulturális koncepcióban, miközben a legkorábbi oktatási koncepcióból hiányzik.

Mindez felveti egy másfajta tervezésmetodika szükségességét: 1. Nem engedhetünk a rossz döntéseket kiváltó időkényszereknek: el kell végezni a szükséges feltáró elemzéseket, s ezekbe be kell vonni a szakmák legjobb helyi és országos képviselőit; 2. Ezen információk birtokában olyan tervezőmunkát kell elindítani, amely a város szerves egységére figyel, képes összhangot teremteni a település- és társadalomszerkezet, valamint az egyes ágazatok követelményei között.

2. Város és társadalma

Ha a városfejlesztés ott élő polgárai életminőségére figyel, látnia kell, hogy az állampolgári lét – tehát az ember társadalmi-politikai – szféráját is fejleszteni kell. Ez az a probléma, amely eddig – szándék és/vagy képesség híján? – teljességgel kimaradt a közgondolkodásból. Természetesen magam sem az egyéni partikularitásokra gondolok, hanem egyrészt a már korábban említett városrészek, helyi társadalmak szélesebb hatáskörű önkormányzására, másrészt a civil szerveződések támogatására.

a) A mai szegedi önkormányzás sajátos elemei a csatolt községek részönkormányzatainak léte és működése. Ezek fejlesztéséről van szó. Önkormányzat és állampolgár viszonyában ugyanis más minőség jön létre egy meglehetősen differenciálatlan közgyűlés-képviselő dichotómiában, mint egy differenciált, többlépcsős véleményező, döntéselőkészítő, netán helyi döntést hozó érdekérvényesítő fórumrendszerrel.

Ezért érdemesnek látszik megvizsgálni, milyen fokozatokkal és milyen módon lehet városi részönkormányzatokat (kerületeket?) létrehozni, és milyen funkciókkal, jogosítványokkal bírjanak.

A már meglévő részönkormányzatok minőségi – vagyis hatásköri – fejlesztése viszont szükséges és lehetséges. Jelenleg igen korlátozott hatáskörrel működnek, legitimitásuk bizonytalan (hiszen egy esetleges falugyűlés "választotta" őket nyilvánosan), a helyi társadalmat érdemben befolyásoló döntéshez nincs eszközük. Létük alig több, mint a helyi képviselő tanácsadó-véleményező testülete: pávatoll a – néhol zsíros – kalapon.

Ezzel szemben egy legitim – tehát szabályos népszavazással megválasztott – helyi testület jogkörét legalább két körben növelni kell:

- a városrészi alap szuverén fölhasználása;
- a helyi hatáskörű intézmények működési, személyi kérdései.

Természetesen ez a formailag közigazgatási, tartalmilag azonban mélyen társadalmi-politikai fejlesztés szigorúan megkívánja az előzetes és a bevezetés alatti jogi-közgazdasági-szociológiai stb. elemzéseket, azok vitáját. A város által való kezdeményezése és működtetése a város számára presztízst és bizonyos mértékben felelősségcsökkenést, a helyi társadalom számára pedig növekvő identitást és felelősséget ad, s egyúttal segít a csatolt községeknek eldönteni önállósodási dilemmáikat.

b) A társadalomfejlesztés másik iránya a *civil szerveződések segítése*. Ennek formái az alábbiak:

- Olyan pénzalap létrehozása, amely - pl. közalapítványi formában - pályázati rendszerben támogatja közvetlenül a non-profit civil szervezeteket.

- Az önkormányzati intézmények infrastruktúrájukkal (terem, világítás, fűtés) támogassák a szerveződő és más működő csoportosulásokat. Ennek intézményi költségvetési ellensúlyozása önkormányzati felelősség.

- Olyan humán képzési formák támogatása a felnőttképzésben, melyek nem közvetlen munka-lehetőséget, hanem "csak" állampolgári készségek-képességek fejlesztését adja, pl.. a közművelődési intézményekben, illetve a gimnáziumokban fakultációként művelődésszervező, közösségfejlesztő; szociális asszisztens stb. képzések. Népfőiskolai analógiára különböző "polgárképző" formációk (szabadegyetem, téli iskolák stb.) szervezése.

A fentiekhez két gondolat: 1. Rendkívül fontos mindezek projektszerű (összehangolt, perspektivikus) kidolgozása; 2. Elképzelhető mindez a korábban jelzett közalapítványi működtetésben, finanszírozásban.

c) Végül szólni kell a társadalmi-politikai szféra szövetéről: *a helyi nyilvánosságról*. Amit az önkormányzatnak feltétlenül meg kell tennie, az saját működésének és információinak részletes és közérthető közreadása. Meg kell teremteni a különböző bizottságok és irodák munkájának nagyobb nyilvánosságát, mert – mintegy régi reflexként – indokolatlanul sok téma tárgyalása és döntése marad a testületi és irodai homályban.

Eldöntendő, hogy az önkormányzat meg akarja-e teremteni – merthogy kívánatos volna! – saját fórumát, egyfajta közszolgálati városi sajtót (televíziót vagy mást), vagy teljesen lemond róla. Ez esetben – mely nem bölcs megoldás – meg kell vásárolnia saját nyilvánosságát.

3. A humán szféra elemei

Ha paradigmánk operacionalizálását próbáljuk most végiggondolni, az alábbiakra jutunk. Az ember fejlesztése jelenti:

- fizikai állapotának karbantartását; regenerálását;
- a társadalmilag releváns tudások permanens átadását;
- mindennapi életproblémái megoldásának segítését.

(Nem véletlenül kapott 1979-ben *Theodor W. Schultz* amerikai közgazdász Nobel-díjat azon gondolataiért, amelynek összefoglalója a *Beruházás az emberi tőkébe* című műve. A díj átvételekor mondott előadása legfőbb mondanivalójaként maga is azt tartotta: "*a népesség minősége és tudása számít igazán*".)

A felsorolt feladatok megoldására a társadalom már kialakította kettős intézményrendszerét: az állami és önkormányzati fenntartású egészségügyi, szociális, oktatási, közművelődési és művészeti intézményeket, valamint a hasonló funkciójú civil szervezeteket. Egymást kiegészítő munkájuk lehet csak garancia a problémák kezelésére. A humán szféra fenti ágazatainak funkcionális működésével szemben az alábbi szempontoknak kell érvényesülni:

a) Csökkenteni kell a merev ágazati határokat, sőt, *támogatni kell a rokon humán tevékenységek ellátásában*. Ahol lehet, komplex, többfunkciós intézményeket kell létrehozni. (Elméleti előzmények az általános művelődési központoknál találhatók.)

b) Talán túlzásnak tűnik, hogy itt emlitem a lakásproblémát, de véleményem szerint várospolitikai szempontból ez elsősorban szociális kérdés, másodsorban kultúrpolitikai eszköz (az értelmiség letelepítése), s csak harmadsorban jelenik meg piaci-gazdasági jelenséggént. A várospolitika döntő kérdése, hogy rendelkezünk-e a külső övezetekben – s nem a Belvárosban – megfelelő *differenciált szociális célú lakásállománnyal*. Ez az emberi tőke minőségének egyik fontos faktora (ld. Th. W. Schultz).

c) Kiemelkedő szerepe van a társadalmi tudás közvetítésében az általános iskoláknak, hiszen a *teljes esélyegyenlőség* biztosításának első intézményei. Felül kell vizsgálni, hogy a szegedi iskolákban túlburjánzott korai – már 1. osztálytól élő – tagozatos képzések mennyire befolyásolják ezt az esélyegyenlőséget, az iskolák "átjárhatóságát", általánosságát. Bizonyos, hogy az egyébként kívánatos tehetséggondozásnak nem ez a követendő útja: Az oktatási kon-

cepció is szól a gimnáziumi képzés lehetőségeinek növeléséről, hiszen ezek az intézmények adják a konvertálható tudást az egyén számára. Ennek, szükséges aránya és elérési módja nem lehet bizonyítatlan állítás, óhaj vagy rögtönzött ötlet által megfogalmazott, hanem a feltárt társadalmi és helyi szükségletekből logikusan következő program.

4./ Város és kultúrája

Egy kulturális koncepció három egyenrangú feladat egyidejű végrehajtásával érhet el eredményt:

a) **A város mindennapi fizikai kultúrája.** Nem véletlenül kezdem az egyenrangú feladatok közül mégis a kevésbé egzakt mindennapi kultúra tartományával. Egy település szellemisége, kultúrája nem a színházban és az iskolában kezdődik, hanem pl. ott, hogy miért van a városháza hangulatos ebédlőjében a barnára pácolt faburkolat mellett filléres korallpiros villanykapcsoló, madzagos lehúzó a WC-ben, miért piszkosak és teleragasztottak a városi buszok, miért nincsenek esztétikus "városkapuk" stb. Ez a fundamentum – mindennapi környezetünk rendezettsége, kulturáltsága (fizikai-erkölcsi állapota), amelyre építkezni lehet és kell.

b) Másik feladatunk, hogy polgáraink szolgálatára kialakítsuk a *kultúraközvetítő intézmények* teljes rendszerét, amelyek "lefedik" a település-, társadalom- és kultúraszervezet szükségleteit. Vagyis: a ma még ellátatlan övezetek közösségi-művelődési igényeit ki kell elégíteni. Ez az önkormányzat szolgáltató funkciójából eredő kötelesség.

c) Végül – de egyáltalán nem utolsósorban – olyan *minőségelvű kulturális és értelmiségpolitikára* van szükség, amellyel Szeged közvetlen és hatékony kommunikációra lesz képes a fejlett világgal. Ezt szolgálja a megfelelő bérrendszer, lakásállomány, finanszírozási rendszer, s valamennyinek előfeltétele: megváltozott várospolitikai norma- és értékrendszer.

A felsorolt hármass feladatkör megvalósításának igényét nem holmi széplelkűsködés vagy kultúrsznobéria motiválta. Ne feledjük: ha egy ország gazdagságát polgárainak gazdagsága jelenti, igaznak kell lennie a szellemi szférára is! Nemzetközi tapasztalat és a kultúrafinanszírozás örök érve az, amit a közgazdasági irodalom externalitásnak hív; a kultúrába befektetett pénzek, a kulturális fejlesztések haszna áttételesen, máshol csapódik le. Ez az externalitás legjobban regionális és lokális szinten mérhető. Látványos bizonyíték a kulturális turizmus, számtalan kitűnő példa van Európában, amikor régiók s városok erre építve indítottak el jelentős gazdasági váltást. Talán nekünk is ebben kellene gondolkodnunk.

Európában és a világban nagyon felgyorsult a városok versengése, óriási munkával próbálnak a nemzetközi gazdasági és kulturális piacon olyan imázst teremteni, amely odavonzza a nagy multinacionális vállalatokat. Montrealban például külön egység több tucat emberrel dolgozik azon, hogy a város arculatát (a lobogóktól az útjelző tábláig) kidolgozza, városszlogent gyártson. Mindenféle felméréseket készítenek arról, hogy a tőke, az üzletemberek milyen motívumok alapján választották Montrealt, és miért részesítették előnyben pl. Torontóval szemben. Ezekből a felmérésekből kiderült, hogy az adott városnak milyen oktatásügye van, milyen a kulturális kínálat; mennyire lehet abban a városban jól élni, mert a gazdasági szféra választásában az is fontos; hogy hova jönnek: *a város kulturális élete, kínálata, választéka, hangulata – charmeja*. Mindennek fontosságát több nemzetközi felmérés egyértelműen bizonyítja.

Ezért fontos a városi szinten nagyon átgondolt, legkorszerűbb marketing módszereket is felhasználó kulturális politika. Ennek modelljéül a franciaországi, németországi gyakorlatban kikristályosodott legáltalánosabb európai, úgynevezett *menedzser típusú kultúrpolitikát érdemes választani*, mert ez épül szervesen a hazai tradíciókhoz. Ennél liberálisabb modell ma még – örökségünk miatt – idegen, s ezért megvalósíthatatlan lenne. Ebben a modellben az önkormányzat tulajdonosként közvetlenül segíti és befolyásolja a helyi kultúra alakulását, de

nem az államszocialista "ügyvezető" magatartással; hanem a mecénás-elemekkel színezett befolyásoló-támogató attitűddel.

Ami pedig a kultúrafinanszírozás operatív technikáját illeti, arra nézve célszerű a döntési mechanizmust kivinni az önkormányzatból valamilyén közalapítványi formába, ahol szakemberek teszik hitelessé a döntéseket. Tartalmi normaként az intézményfinanszírozás helyett a feladatfinanszírozást kell érvényesíteni.

5. Önkormányzati funkciók, szerepek

A mai önkormányzat képviseleti és hivatali eleme szerepzavarral küzd: egyszerre végeznek többet és kevesebbet funkcionális kötelességükből.

A közgyűlés és bizottságai olyan döntéseket is hoznak, amelyeket a külső szakértői fórum is megtehetné, pl. a Kulturális Alap szétosztása. Ezzel szemben alig foglalkoznak stratégiai kérdésekkel.

De a hivatal szerepzavara is látható: mert ha a népjóléti iroda - természetesen - nem ad injekciót betegeknek, úgy érthetetlen a közművelődési iroda könyvnapj operativitása is. Miért tartanak akkor intézményeket?

Fontos tehát e két elem szerepértelmezése és funkcióinak tisztázása. A differenciált társadalmasítás jótékony hatással lenne az önkormányzat működésére, megítélésére. (Egyébiránt jelzés értékű az a tény, hogy a közigazgatási iroda a városháza reprezentáns főépületében, a kulturális iroda pedig a – szimbolikusan is – szürke melléképületben van. Ez ugyan véletlennek látszik, valójában önkormányzati értékrendszerről árulkodik.)

Befejezés helyett

Összegzésül az alábbiakat ajánlom megfontolásra:

a) Előfeltételként minden szinten értelmezni és tudatosítani normaként a városról való másképp-gondolkodás tartalmát, konzekvenciáit, különös tekintettel az önkormányzat képviseleti és hivatali személyeire.

b) Felül kell vizsgálni az eddig elkészült városi koncepciókat, s korrekciójukat elvégezni az "új" paradigma alapján. Ez a munka folyhat az egésztől a részek felé haladva, de párhuzamosan is – folyamatos szinkronizálással.

c) Ami azonban már megtehető, azt tegyük meg: meg kell határozni azon feladatok körét, amelyek korrekciós munkái a koncepcionálással párhuzamosan elkezdhetők, pl. önkormányzati szerepértelmezés, kultúrafinanszírozási modellezés stb.

* * *

Mindaz, amit sikerült időben és terjedelemben e dolgozatba beszorítani, nem több, mint egy *emberközpontú városszemlélet* vázlatos leírása és néhány, jobbra jelzés értékű utalás konkrét irányokra, feladatokra. Mégis úgy vélem, koherens városfejlesztési gondolkodás elindításához elegendő muníció.
